Герберт УЕЛЛС

ЧОЛОВІК, ЩО РОБИВ АЛМАЗИ

До дев’ятої вечора я затримався в якійсь справі на Чансері-Лейн, і тепер голова трохи боліла, не хотілося ні розважатись, ні працювати. З глибини цієї вузької, багатолюдної міської ущелини було видно вгорі, між висотним кам’яним громаддям, клапоть неба, який свідчив про те, що настав тихий вечір. Отож я вирішив зійти на набережну — подихати свіжим повітрям і дати спочинок очам, милуючись різнобарвними вогнями на річці. Увечері тут найкраще, годі й сумніватися: в спасенній темряві не видно, яка брудна вода, а вогні цього швидкоплинного часу — червоний, жовтогарячий, ядучо-жовтий та сліпучо-білий — відливають найрізноманітнішими відтінками, від сизого до темно-пурпурового. Крізь прогони моста Ватерлоо сотні яскравих цяток позначають вигин набережної, а над парапетом на тлі зоряного неба сірими велетами здіймаються вежі Вестмінстера. Внизу тече чорна вода, і тільки час від часу плюсне хвиля, порушивши мовчання річки й гойднувши віддзеркалення вогнів, що пливуть на поверхні.

— А вечір теплий, — почувся збоку чийсь голос.

Я повернув голову й побачив поруч профіль чоловіка, що схилився на парапет. Обличчя він мав витончене, досить привабливе, хоч і змарніле, навіть бліде, а його зведений і заколотий шпилькою комір не менш виразно, ніж, скажімо, мундир, промовляв про те, як він живе. Я відчував, що коли відповім йому, то змушений буду заплатити за його нічліг і сніданок.

Отож я стояв і зацікавлено дивився на нього. Може, я почую за свої гроші щось варте уваги? Чи це просто звичайнісінький нездара, не годен навіть розповісти про свою власну історію? Чоло й очі виказували в ньому людину розумну, спідня губа трохи посіпувалась, і я зважився.

— Дуже теплий, — озвався я. — Але нам тут не особливо тепло.

— Чому ж, — сказав чоловік, не відводячи очей від води, — тут досить приємно... Принаймні тепер. Це добре, — провадив він, хвилю помовчавши, — що в Лондоні є такий спокійний куточок. Цілісінький день усе крутишся, крутишся, чогось домагаєшся, прагнеш виконати якісь обов’язки й не вскочити в клопіт... Я просто не знаю, що б ми робили, якби не було отаких затишних місцин... — Говорячи, він раз у раз замовкав і робив тривалі паузи. — Ви, мабуть, трохи знаєте, що таке стомлива робота, а то б сюди не прийшли... Та навряд, чи ви такі висотані й спустошені, як я... Ох!.. Часом я взагалі не певен, чи варта гра заходу... Хочеться махнути рукою на все — добре ім’я, багатство, становище в суспільстві — і взятися за якесь звичайне ремесло... Та я знаю: якщо відмовлюся від своєї мрії, яка забрала в мене стільки сили й здоров’я, то шкодуватиму все життя.

Чоловік замовк. Я вражено дивився на нього. Такої безнадійно зубожілої, як оце переді мною, людини я зроду не бачив. Обшарпаний, брудний, неголений і неохайний, він, здавалося, цілий тиждень провалявся десь на смітнику. І ще розповідає мені про те, як важко працювати по-справжньому! Я мало не розсміявся. Та цей чоловік або божевільний, або гірко жартує з власного убозтва!

— Це правда, благородні поривання й високе становище мають і зворотний бік, це — тяжка праця й клопоти, — озвався я. — Але ж вони й винагороджуються. Людина має вплив у суспільстві, може зробити добро, допомогти бідним і слабким... Крім того, приємно ж усвідомлюватию".

Мій добродушний жарт за таких обставин пролунав украй недоречно. Але мене штовхнуло на нього те, що вигляд незнайомця явно не відповідав його балачкам. Ще не договоривши фрази, я вже пошкодував про те, що сказав.

Чоловік повернув до мене своє виснажене, але навдивовижу спокійне обличчя й промовив:

— Я забувся. Ви мене, звісно, не зрозуміли. Якусь мить він дивився на Мене так, ніби вагався — говорити далі чи ні.

— Все це, без сумніву, так безглуздо... Ви мені не повірите, навіть якщо я розкажу вам про все. Так що навряд чи й варто починати... Але часом так хочеться відкрити комусь душу... У мене в руках справді вигідна справа. Дуже вигідна. Але саме тепер у мене великі труднощі. Річ у тім, що я... я роблю алмази.

— Ви, мабуть, тепер без роботи? — спитав я.

— Ніхто мені не вірить, аж набридло! — роздратовано кинув незнайомець, потім несподівано розстебнув жалюгідне своє пальто й дістав невеличку парусинову торбинку, що висіла в нього на шиї.

Тоді видобув з торбинки якийсь темний камінчик.

— Цікаво, ви знаєте, що це таке? — спитав він і подав мені того камінчика.

Рік чи десь так тому я вивчав на дозвіллі деякі науки, щоб одержати в Лондоні вчений ступінь, і тепер трохи розумівся у фізиці й мінералогії. Камінчик скидався на необроблений алмаз темної води, хоч і був надто великий — майже як пів мого великого пальця. Я взяв його в руку й побачив, що це правильний восьмигранник з гострими гранями, властивими для більшості коштовних мінералів. Я дістав складаного ножа і спробував зробити на камінчику подряпину. Марно. Тоді, повернувшись до газового ліхтаря, легенько провів камінчиком по скельцю свого годинника. На скельці залишився глибокий білий слід.

Неабияк заінтригований, я звів очі на свого співрозмовника.

— Здається, це справді алмаз. Але коли так, то який же він здоровенний! Де ви його взяли?

— Кажу ж вам, зробив сам, — відповів незнайомець. — Давайте його сюди.

Він поквапно сховав камінь і застебнувся.

— Можу продати вам за сотню фунтів! — раптом гаряче прошепотів він.

Тепер у мене знову прокинулася підозра. Зрештою, то може бути й шматок корунду, що випадково нагадує формою алмаз і майже.такий самий твердий. Та якщо це алмаз, то як камінь потрапив до чоловіка й чому він продає його за сто фунтів?

Ми подивились один одному в очі. Видно було, що незнайомець згорає від нетерплячки продати камінь, але то була нетерплячка чесної людини. Тої миті я повірив, що чоловік пропонував мені справжній алмаз. Але я не багатий, і сто фунтів залишили б у моєму бюджеті чималу дірку. До того ж жодна людина здорового глузду не куплятиме алмаз при світлі газового ліхтаря в обірваного волоцюги, повіривши йому на слово. І все ж від вигляду такого величезного алмаза мені вже ввижалися тисячі фунтів... Та потім я подумав, що цей алмаз, певно, згадується в усіх довідниках про коштовні камені. І знов на пам’ять спливли історії про контрабанду і спритних кейптаунських кафрів. Отож я вирішив питання про купівлю-продаж обійти мовчанкою.

— Де ви його роздобули? — запитав я.

— Зробив сам.

Я чув дещо про Муассана , та, згадавши, що його штучні алмази були дуже невеликі, похитав головою.

— Ви, бачу, трохи розумієтесь у таких речах. Я розкажу вам дещо про себе. Може, тоді моя пропозиція не здаватиметься такою дивною. — Він повернувся спиною до річки, сховав руки до кишень і зітхнув. — Я знаю, ви мені однаково не повірите.

— Алмази, — почав він, і голос його тепер лунав уже не сковано, як в обшарпаного волоцюги, а легко й невимушено, як в освіченої людини, — можна одержати шляхом нагрівання вуглецю при відповідному тиску до відповідної температури. Вуглець викристалізовується, але не у вигляді графітового чи вугільного порошку, а у вигляді дрібних алмазів. Хіміки знають про це вже багато років, але нікому ще не вдавалося з’ясувати, при якому тиску й до якої температури треба нагрівати вуглець, щоб дістати найкращі наслідки. Через те алмази, що їх роблять хіміки, маленькі, темні і як коштовні камені нічого не варті. І ось я, щоб ви знали, присвятив цій проблемі своє життя. Все своє життя.

Я почав вивчати способи виготовлення алмазів ще в сімнадцять років. А тепер мені вже тридцять два. Я гадав, якщо навіть віддавати цій справі всі сили і енергію десять чи й двадцять років, то й тоді гра все ж таки варта заходу. Скажімо, хтось один зрештою "влучить у ціль", перше ніж таємницю розкриють інші, й алмазів стане стільки, як вугілля! Адже ця людина загрібатиме мільйони. Мільйони!

Він замовк і подивився на мене, чекаючи підтримки. В його очах промайнув жадібний блиск.

— Подумати тільки, я на порозі відкриття, і ось... У двадцять один рік я мав близько тисячі фунтів, — провадив він. — Я думав, тих грошей, за винятком невеликої суми на навчання, мені вистачить на досліди. Рік чи два я вчився — переважно в Берліні, — а тоді продовжив науку самотужки. На жаль, мені доводилося працювати тайкома. Бачте, якби я розголосив, що роблю, то й інші люди повірили б, нібито мою ідею можна здійснити, й пішли б моїми слідами. А я не вважав себе надто геніальним і не був певний, що досягнув би успіху перший, якби довелося змагатися з суперниками. Тепер ви розумієте, я серйозно мріяв

розбагатіти, і ніхто не повинен був знати, що існує спосіб, яким штучних алмазів можна добувати тоннами. Тож я мусив працювати сам. Спершу я мав невеличку лабораторію, та коли стало сутужно з грішми, довелося проводити досліди в убогій голій комірчині в Кентіштауні, де я наприкінці вже спав на солом’яному матраці просто на підлозі, серед своїх приладів. Гроші танули на очах. Я відмовляв собі в усьому, купляв тільки прилади. Я пробував зводити кінці з кінцями, даючи уроки, але вчитель із мене такий собі, до того ж я не маю ні університетського диплома, ні особливо глибоких знань у жодній галузі, крім хімії. Як виявилось, за сміховинно нікчемні гроші я мусив віддавати багато часу й енергії. І все ж я підступав до своєї мети все ближче й ближче. Три роки тому мені пощастило одержати потрібний флюс, і я майже вирішив проблему з тиском, помістивши цей флюс у закриту снарядну гільзу з моєю сумішшю і однією сполукою вуглецю. Я наповнив гільзу водою, герметично закупорив її і почав підігрівати. Він примовк.

— Досить ризиковано, — кинув я.

— Так. Гільза вибухнула, в кімнаті повилітали всі шибки, загинуло багато моїх приладів. І все ж таки я дістав щось на зразок алмазного порошку. Шукаючи способу піддати великому тиску розплавлену масу, з якої викристалізуються алмази, я натрапив на дослідження такого собі Добре з Паризької лабораторії вибухових речовин. Добре підривав динаміт у герметично закритому сталевому циліндрі, який витримував вибух, і я вичитав, що Добре міг би рознести на порох скелі не менш тверді, ніж породи у Східній Африці, в яких знаходять алмази. Тоді я зібрав усі свої гроші і замовив для дослідів такий самий сталевий циліндр, як у Добре. Заправив у нього всю свою суміш, вибухівку, розпалив у спеціальній печі вогонь, поклав туди циліндр — і вийшов прогулятися.

Він розповідав так сухо, що я не витримав і всміхнувся.

— І вам навіть не спало на думку, що в повітря може злетіти весь будинок? Там жили ще люди?

— Я робив це задля науки, — категорично заявив мій співрозмовник. — Під і мною жила сім’я вуличного торговця фруктами, в кімнаті поруч — злиденний письменнк, а наді мною — дві квіткарки. Мабуть, я вчинив справді нерозважливо. Та, гадаю, не всі вони були тоді вдома.

Коли я повернувся, циліндр так само лежав серед розжареного до білого вугілля. Він не розлетівся від вибуху. І тут постав іще один клопіт. Річ у тім, що в процесі кристалізації важливу роль грає час. Якщо цей процес пришвидшити, кристали вийдуть маленькі; тільки за тривалий час вони виростуть до чималих розмірів. Я вирішив охолоджувати циліндр два роки — щоб температура падала поступово. Я зостався тоді вже геть без грошей, а треба ж було купляти вугілля, щоб підтримувати в печі потрібну температуру, платити за комірчину і, зрештою, щось їсти. А в мене у кишенях — як виметено.

За що я тільки не брався, поки кристалізувалися мої алмази! Продавав газети, притримував візникам коней, відчиняв дверцята екіпажів. Багато тижнів підписував конверти. Прислуговував у вуличного торговця й закликав разом із ним покупців: він — на одному боці вулиці, я — на другому. А якось я цілий тиждень не мав роботи й мусив жебрати. О, це був той тиждень! Та ось вогонь почав затухати. Вже кілька днів я не мав ріски в роті, і якийсь хлопчак подарував мені шестипенсову монету — він саме прогулювався з своєю дівчиною і захотів показати себе перед нею. Добре все ж таки, що є марнославні люди! Ох, які запахи долинали з рибних крамниць! Але я пішов і на всі ті гроші купив вугілля. І в печі знов яскраво спалахнув вогонь, і тоді... Від голоду людина втрачає глузд.

Кінець кінцем три тижні тому я перестав підтримувати вогонь. Узяв циліндр, розкрутив його — він усе ще був такий гарячий, що обпікав мені руки, — виколупав зубилом крихку лавоподібну масу й розтовк її молотком на залізній плиті. Я знайшов у ній три великих і п’ять менших алмазів. Коли я сидів на підлозі й гупав молотком, двері відчинились і ввійшов мій сусіда — злидень письменник. Як завжди, п’яний.

"Ан-нархіст!" — кинув він мені.

"Ви п’яний", — сказав я.

"Палій паскудний!" — знов обізвав мене сусід.

"Іди ти к бісу!" — відрубав я.

"Ага, ось зараз, — провадив він, хитро підморгнувши. Потім гикнув, прихилився до дверей і, втупившись в одвірок, заходився розводити теревені — він, мовляв, оглянув мою кімнату, а тоді пішов уранці в поліцію, і вони там записали все, про що він розказав. — Поб-бачимо, що т-тут у тебе за к-камінчики", — додав він.

І тут я зрозумів, що попав у безвихідь. Або доведеться розповісти в поліції про свою таємницю, і тоді всьому, вважайте, кінець, або мене заарештують як анархіста. Одне слово, підійшов я до сусіда, взяв його за барки й добряче струсонув, а потім зібрав свої алмази, і тільки мене й бачили. Вечірня газета охрестила мій барліг "кентіштаунською фабрикою бомб". І тепер я не можу розлучитися з цими алмазами ні добром, ні злом.

Коли приходжу до солідного ювеліра, він просить мене зачекати, а сам тихенько наказує котромусь із своїх помічників покликати поліцію. Тоді я відповідаю, що не маю часу чекати, й забираюся геть. А якось знайшов скупника крадених речей. Але він просто взяв і привласнив один із моїх алмазів — заявляй, каже, в суд, якщо хочеш забрати свій камінь назад. І тепер я блукаю голодний, безпритульний, а на шиї в мене теліпається торбинка з алмазами на кілька сотень тисяч фунтів. Це вам першому звірився зі своєю таємницею. Мені сподобалося ваше обличчя, а крім того, я вже дійшов до краю.

Він подивився мені в очі.

— Купити цей алмаз за таких обставин, — промовив я, — було б із мого боку божевіллям. До того ж я не маю звички носити з собою по сотні фунтів. І все ж таки я майже повірив у вашу історію. Якщо хочете, зробімо так: приходьте завтра до мене в контору...

— Ви думаєте, я злодій?! — різко урвав він мене. — Ви заявите в поліцію. Але я не збираюся лізти в пастку!

— Я чомусь певен, що ви не злодій. Ось моя візитка. Так чи так, візьміть її. Вам не конче приходити в обумовлений час. Приходьте, коли завгодно.

Він узяв мою візитну картку і, як видно, повірив у мою доброзичливість.

— Обміркуйте все як слід і приходьте, — додав я.

Він з сумнівом похитав головою.

— Колись я поверну вам ваші півкрони з такими процентами... з такими процентами, що ви аж здивуєтесь, — промовив він. — У всякім разі, ви ж не викажете моєї таємниці?.. Не йдіть за мною.

Чоловік перетнув вулицю і зник у темряві — там, де вузенькі сходи під аркою ведуть до Ессекс-стріт. Я за ним не пішов. І більш ніколи вже його не бачив.

Згодом я одержав від нього два листи; він просив надіслати йому грошей — банкнотами, не чеком, — і вказував, на яку адресу. Я все добре зважив і вчинив, на мій погляд, цілком розумно. А одного разу він зайшов до нас додому, тільки не застав мене. Мій малий син описав мені його — страшенно худий, брудний і обшарпаний чоловік, ще й жахливо кашляє. Ніякої записки він не залишив. І це все, що я можу про нього розповісти. Іноді я міркую про те, що ж із ним сталося. Хто той чоловік

був насправді — винахідливий маніяк, шахрай, що торгує фальшивим коштовним камінням, чи, може, він, як і запевняв, таки виготовляє алмази? Останнє припущення видається мені цілком імовірним, і часом я думаю, що не скористався найблискучішою нагодою в своєму житті. Певна річ, тепер того чоловіка, можливо, вже й живого нема, а його алмази більш нікого не цікавлять; один із них, нагадаю, був завбільшки з пів мого пальця. А може, той чоловік і досі блукає по світу, марно намагаючись продати свої алмази. Цілком можливо, що він іще вигулькне десь у суспільстві, промайне на моєму обрії з безтурботним виглядом багатої людини, яка досягла успіху, й безмовно дорікне мені за брак рішучості. Іноді мені здається, що слід було тоді ризикнути бодай п’ятьма фунтами...

© УЕЛЛС Герберт. У безодні: Оповідання. — К.: Веселка, 1988. — 312 с. ("Пригоди. Фантастика").

© ЛОГВИНЕНКО О. П., переклад з англійської, 1988.